

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2\(38\).283061](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2(38).283061)

УДК 009:168.522

Олександр Афанасьєв, Ірина Василенко

МЕТАМОДЕРНОВІ МАНДРИ: ВІД ІРОНІЇ ДО МЕТАІРОНІЇ

Метамодерн, як один із феноменів сучасної культури, спрямований проти постмодерністської тотальної іронії, веде до становлення метаіронії з її щадним кепкуванням і обережною щирістю, допомагаючи відродженню й утвердженню загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: *постмодерн, метамодерн, метанаратив, іронія, постіронія, метаіронія.*

Епоха постмодерну, мабуть, завершується. У всякому разі, міркування на цю тему дедалі частіше можна зустріти останніми десятиліттями [Афанасов 2019; Бурлака 2000; Шинкаренко 2019; Епштейн, Савчук 2004], і діячі культури, часом видаючи бажане за дійсне, вітають настання ери метамодерну. Поняття «метамодерн» узагальнює ті явища, які називали пост-постмодерном, гіпермодерном, альтермодерном, трансмодерном, діджимодерном тощо. [Михайлова 2019]. Водночас назвати феномен метамодерну таким, що витіснив все інше, ще, як мінімум, зарано. Очевидно, що деякі культурні тенденції цим терміном охоплені, але чи реалізуються вони в майбутньому повною мірою, невідомо. Найімовірніше, саме з цієї причини не сформувалася стійка філософська течія під ім'ям «метамодерн». Та й ті новації, які відносять до метамодерну, лише невелика частина ландшафту сучасного мистецтва, де є присутнім ледь не все розмаїття напрямів, жанрів, ідей, що існували в історії культури. Проте феномен метамодерну зафіксовано і потрібне його осмислення [Vermeulen, van den Akker 2015], насамперед щодо проголошуваних цінностей та іронії як важливої складової культури взагалі і, зокрема, її конкретно-історичних проявів: модерну, постмодерну і метамодерну. Остання обставина зумовила мету статті.

Прикметою часу, чітко зафіксованою в метамодерні, є зміна сприйняття світу під впливом технічних засобів. Часом телевізійна картинка в деякому телесюжеті видається більш реальною, ніж сама реальність. Це породжує, серед іншого, відставання раціонального від чуттєвого, рефлексивного від інтуїтивного, цілісного від фрагментарного, пояснювального від описового. Мабуть, не випадково голландці Т. Вермулен і Р. Ван ден Аккер, які опублікували 2010 року свої «Нотатки про мета модернізм», назвали свій текст нотатками. Це не була спроба створення ґрунтовної, глибоко обґрунтованої теорії. Швидше, це були певною мірою картинки, перелік інтуїцій, опис відчуттів діячів мистецтва з мінімумом аналізу й аргументації. Тут далася взнаки і кліповість мислення і світовідчуття, що стала характерною

рисом сучасного освоєння світу, і переважання фрагментарного, емоційного ставлення до тенденції, що не усталилася. Зрозуміло, неабияку роль зіграла і специфіка образотворчих засобів мистецтва, адже саме художники і письменники раніше за інших зафіксували зазначені тенденції.

Усе це прояснює, чому метамодерн не стільки філософія чи теоретична течія в культурі, скільки світовідчуття певної кількості людей, що намагаються його якось осмислити, виразити та відрізнити від інших світовідчуттів і світоглядів, зокрема від постмодерну.

Метамодерн явно протистоїть цінностям постмодерну, які, як часом стверджують, являють собою відмову від цінностей. Заради точності зазначимо, що від цінностей відмовитися неможливо, вони основа будь-якого ставлення людини до чого завгодно. Тому постмодерн, радше, відкидав цінності модерну, зводячи жорстоку іронію щодо них у найвищу цінність. Туди ж потрапляли відвертий сарказм, цинізм, деконструкція.

Мистецтво, що іменує себе метамодерном, навпаки, прагне реконструкції, відродження дискурсу, великих оповідань, наприклад, відродження міфу [Vermeulen, van den Akker 2015]. Щоправда, відродження відбувається своєрідно. Це радше занурення в зображення сучасних ситуацій міфічних образів і сюжетів, як, наприклад, на полотнах американського художника Адама Міллера. Такий прийом справляє сильне враження на глядачів. Художник ніби представляє своєрідні моделі, які глядач може приміряти на себе і прожити, відчутти ситуацію разом із персонажами або замість них. І сам автор не просто щось зображує, а розкриває або привідкриває свій внутрішній світ, і втягує глядача в діалог різноманітних самовтілень і проживань, відчуттів різних моделей життя. Іноді це називають гіперсаморефлексивністю. Особливо вражає перетин екологічних, гуманітарних тем із міфічними образами, що змушує відчувати, переживати й осмислювати крихкість життя в сучасних умовах. Подібний підхід у творчості можна позначити, як своєрідне вивільнення гуманності, людяності, загалом загальнолюдських цінностей з-під преса постмодерністської тотальної іронії, що, втім, не означає відмову від іронії.

Варто зауважити, що іронія можлива з будь-якого приводу. Убивча у своїй сміхопороджувальній основі іронія Вольтера в Новий час торувала дорогу цінностям модерну, що були всього лише чуттєво-раціональною конструкцією: від природних невідчуваних прав людини до моральних та естетичних ідеалів, що мало відповідали реальній агресивній, аморальній, неестетичній, тваринній сутності людини. Адже багато сотень тисяч років людина була лише мислячою твариною, перш ніж в останні кілька тисячоліть стала більш-менш цивілізованою. Ясно, що саме в ній переважає. Тому-то просвітителям і потрібен був фантастичний, вигаданий метанаратив про

розумну, прекрасну надморальну природу і, відповідно, її дітище, людину, яку псує лише погане суспільство. Отже, людину треба привести у відповідність до її розумної природи за допомогою просвіти, конституції та взагалі розуму. Не останнє місце там посідали наративи та метанаративи про прогрес, гуманізм, призначення людини тощо. Трагедія людства в тому, що розум виявився здатним створити не тільки їх, а й засоби знищення цивілізації, побудованої на цінностях модерну. Іронія постмодерну допомогла осмислити цю суперечність, але не усунути чи розв'язати її.

Шлях до розв'язання зазначеної суперечності значною мірою досягається відтворенням метанаративів Нового часу. Справді, певні метанаративи модерну акумулюють у собі найвищі цінності: гуманізм, істину, добро, красу та інші загальнолюдські цивілізаційні ідеали.

Неіронічне, серйозне ставлення до вищих цінностей відносно нове явище в сучасному мистецтві. Воно нове саме відносно, оскільки, за великим рахунком, ніколи не зникало, а лише переосмислювалося контркультурними тенденціями, що періодично виникали, починаючи від кінчиків і закінчуючи постмодерном. Тому повернення метанаративів видається закономірним і певною мірою цілющим, оскільки тотальна іронія, цинізм, контркультура явища болючі. Хочеться вірити, не смертельно болючі.

Розв'язуючи одні суперечності, метамодерн нагромаджує інші, зокрема, визнаючи рівноправними не лише масову і елітарну культуру, романтизм і реалізм, модерн і постмодерн, а й демократію і тоталітаризм. Певною мірою така позиція зрозуміла і навіть закономірна. Адже практика тоталітарних режимів дала приклади творчого творення і навіть процвітання, хоча прикладів агресії, нелюдськості, дегуманізації незмірно більше. Але в ситуації кліповості сприйняття і мислення, хаотичності світоглядних орієнтирів часто плутають загальне і одиничне, частину і ціле, образ і реальність, природне і неприродне. Названі характеристики дуже характерні для міфологічного світовідчуття. Можливо, саме ця обставина провокує митців на використання у творчості міфологічних образів і сюжетів. У цьому сенсі не є випадковістю антропоморфізація образів живої природи, коли людські риси приписуються тваринам або рослинам, а часом і об'єктам неживої природи. Ця притаманна міфам риса стала частим прийомом у художній творчості (який інколи називають надпроекцією), що якраз і вирізняє представників метамодерну, де вбачається один із варіантів проголошеної ним осциляції як коливання між крайнощами, наприклад, романтизму та реалізму або іронії та неіронії. Водночас метамодерн доволі обережний у політичному сенсі й, попри проголошену безмежність усіляких осциляцій, не вітає будь-які варіанти, наприклад, дистанціюється

від ідеологічних метанаративів [Тернер 2011].

Очевидно, метамодерн є своєрідним подоланням деяких крайнощів постмодерну, що ведуть, наприклад, до цинізму або байдужості. Але ж будь-яка ідея, доведена до логічного кінця, загрожує абсурдом. Прикладів тому чимало, як у теоріях, так і в практиках: починаючи від нігілізму, байдужості та контркультурних тенденцій стародавніх скептиків або кініків і закінчуючи теоретичним і практичним втіленням марксизму. Не позбавлений відомої абсурдності й метамодерністський живопис чи література, зокрема, у своїй ускладненості, надмірності, перенасиченості, коли в мистецькому творі на опис елементарного руху руки витрачається кілька сторінок або наводиться формула механічного руху за умови згадки про гайку, що котиться. Аналогічно в живописних полотнах Адама Міллера або Біллі Норрбі спостерігаємо надскладне, явно надлишкове поєднання фігур, композицій, смислів, міфологічних, фантастичних і реалістичних образів. Утім, провокація різноманітних інтерпретацій у відомому сенсі може вважатися гідністю мистецтва. А надмірність сюжетних побудов дає змогу реалізувати проголошену осциляцію між неіронією, іронією, постіронією, метаіронією.

Іронія періоду постмодерну реалізувалася в скептичному і глузливому ставленні до загальних цінностей метанаративів, мабуть, з надлишком. Однак, не маючи надійного ґрунту у вигляді деякої стійкої системи цінностей, навряд чи можна займатися творчістю, знаходячи відгук у сучасників. Тому іронія, як скепсис і глузування, допомагає, з одного боку, критично оцінити те, що відбувається, допомагає у відборі стійких цінностей, з іншого,- не може довго залишатися загальною, тотальною. Потрібні деякі табуйовані острівці, певний набір цінностей, захищений від насмішки. Метанаративи, мабуть, найнадійніший, якщо не єдиний, постачальник і хранитель зазначеного набору цінностей. Мабуть, ця ситуація мається на увазі, коли констатується, що прихильники пост-іронії не виступають з позицій анти-іронії, а радше прагнуть зберегти постмодерністські критичні осяння, але подолавши їхні тривожні виміри [Константину 2019].

Іронію звинувачували в її негативних наслідках, що вельми несправедливо. Адже не іронія спричинила цивілізаційні проблеми чи цинізм і нігілізм. Сама іронія була відповіддю на бездуховність, нелюдність, абсурдність. За бездуховність мало б відповідати тотальне споживацтво як закономірний результат економічного розвитку, за абсурдність мали б відповідати глобальні проблеми як прояви суперечливості науково-технічного прогресу, за нелюдськість мали б відповідати відповідні технології, які роблять людину зайвою в цьому світі, та сумнівні ідеології, які реанімують відкинуті історією цінності. Іронія лише оголила, але не породила ці

проблеми. Їхня тотальність призвела до тотальної іронії. Користь від неї величезна: стало зрозуміло, що людству потрібна стабільна гуманна система цінностей як основа світопорядку. Усвідомлення цього факту утверджується в сучасній культурі. А іронія перетворюється на ніжніший і обережніший інструмент щадної критики, чому зазвичай іменується постіронією, зокрема, коли не зовсім зрозуміло, чи треба інтерпретувати образ буквально, чи алегорично, й автор дає змогу глядачеві чи читачеві самому обрати підходящу інтерпретацію, особливо коли він сам не впевнений в однозначності тлумачення. Тут доречний також термін «метаіронія» і щодо можливої іронії над іронією, і щодо осциляційних рухів до різних варіантів іронії. Крім того, термін «метаіронія» має на увазі, що іронія є феноменом всеосяжним, оскільки від неї ніщо не ховається, але не тотальним у плані застосування не тому, що висміювання заборонене соціальними структурами або навіть культурними нормами, а тому, що це свідомий вибір діячів культури, які, за умовчанням, застосовують лише окремі щадні види іронії та дозують їх.

У метамодерністському контексті переважає термін «відчування», у сенсі переживання, який часто співвідносять із терміном «структура почуттів». Його ввів в обіг Реймонд Вільямс [Williams 1977]. Мається на увазі, що світогляд певної епохи можна схарактеризувати лише по її закінченні, а в момент її переживання й осмислення немає того потрібного дистанціювання для глибоких раціональних світоглядних узагальнень. Справді, така ситуація має місце завжди, в будь-який історичний період. Тому дослідникам, які живуть пізніше досліджуваної епохи, нелегко зрозуміти думки й особливо почуття людей досліджуваного періоду, навіть якщо їх гарно викладено, скажімо, у щоденниках, по свіжих, так би мовити, слідах.

Неможливо осмислити безпосереднє переживання із застосуванням усього ціннісного категоріального апарату пережитої епохи, тим паче, якщо він ще не склався у своїх метанаративах, що станеться пізніше. Змінюється час, відповідно, змінюється структура почуттів, а спроба цю структуру зафіксувати й передати словами неминуче матиме більше почуття, ніж раціо. Ще й тому в метамодерні більше вражень, ніж роздумів. Тим паче, що враження більш деталізовані, більш особистісні, більш конкретні, а відповідно, багатші, ніж теорії. Але, з іншого боку, враження не настільки стійкі, не цілком визначені, вони схильні до коливань. Схоже, саме з цим пов'язаний основний концепт метамодернізму – «осциляція» як постійне розгойдування між модерністським оптимізмом і постмодерністською іронією, між серйозністю та сміхом, між ступором і активною дією, між страхом та ентузіазмом [Vermeulen, van den Akker 2010], і, додамо, між неіронією, іронією, постіронією, метаіронією.

Якщо теорія завжди «запізнюється», та й раціо з його неминуче недосконалою мовою не цілком адекватний переживанню, то структуру почуттів можна передати за допомогою атмосфери в сенсі Бьоме [Бьоме 2018]. Під атмосферою Бьоме розуміє особливі властивості простору між суб'єктом і об'єктом сприйняття, саме переживання до осмислення. Але навряд чи в такому разі мистецтво перетворюється на метод пізнання, хоча в певному сенсі художник стає дослідником, конструюючи атмосфери, тим самим створюючи умови для переживання чуттєвого досвіду. Раціоналізувати структуру почуттів у такий спосіб, мабуть, не можна, але відчутти об'єкт можна.

Ще однією рисою метамодерну, пов'язаною з поняттям «іронія», є «нова щирість». Мається на увазі, що метамодерністське покоління, тобто люди XXI століття (або народжені в 90-ті роки попереднього століття), є щирими, хоча засвоїли іронію постмодерну, що не передбачає щирості за визначенням, адже іронія є якраз способом різноманітних іносказівок, щоби приховати буквальний смисл висловленого, завулувати щирість, особливо, коли іронія безпосередньо породжує сміхову ситуацію. Іронія має непереборний сміховий зміст. Різноманітні відтінки об'єктивної, трагічної, романтичної, філософської, епічної іронії пов'язані з незліченними сміховими відтінками: від саркастичного сміху до співчутливої усмішки [Афанасьєв, Василенко 2016]. Поєднання іронії зі щирістю за всієї суперечливості такого поєднання не дивує послідовників метамодерну, оскільки в цьому також можна углядіти розгойдування між крайнощами, елемент вищеназваної осциляції. Якщо відволіктися від того, що щирість може образити не менше, ніж іронія, особливо в'їдлива іронія, або ж відкрите глузування, то можна припустити, що на відміну від постмодерну, який у своїй деконструкції є безжалісно чесним, метамодерн своєю новою щирістю намагається не травмувати себе та інших, не нав'язувати раціональних та інших оцінок, дати людині самій розібратися у своїх «прожиттях» зображеної реальності.

Це зовсім не означає, що автор повністю оголив перед глядачем свій задум або потаємні міркування, виливши свою душу в абсолютній щирості, навіть якщо включив у літературний твір елементи автобіографії. Найімовірніше, він постарався не особливо відкриватися або навіть запропонував варіанти своєї щирості. У цьому й полягає новизна щирості. Читач чи глядач має змогу розгойдуватися, осцилювати або, якщо завгодно, мандрувати різними варіантами своєї інтерпретації, від точного, адекватного прочитання до іронічного іносказання аж до глузування над представленою чи побаченою іронією. Тому ні в полотнах, ні в текстах метамодерну немає абсолютного реалізму, як і абсолютної вигадки, нещадної критики чи

повного схвалення. Хоча за бажанням і це можна там виявити як деяку точку, приватний елемент на дузі осциляції. Але на всьому шляху коливання такий елемент не вип'ячується.

Подібна щирість справді нова. З одного боку, вона ніби прихована, але, з іншого боку, її можна виявити повною мірою. Навіть якщо це буде тільки думкою деякого глядача. У цьому плані її можна назвати обережною, обачною. Вона для тих, хто її вловить, як йому здасться. Уточнити, перевірити свою думку все одно немає можливості, права на єдино вірну думку немає ні в кого.

Іронія, що супроводжує нову щирість на всьому шляху осциляції, також грає багатьма відтінками неоднозначності, тут і її відсутність, і просто алегоричний вислів, і завуальоване алегоричне висловлювання, через що не завжди зрозуміло, чи є там глузування, чи ні, і глузування над глузуванням. Однак, важливо підкреслити, що у творах метамодерну не знайти виключно однозначного сарказму, злісного глузування, цинічного висміювання. Не знайти не лише через відсутність однозначності, а й завдяки відродженню гуманності та загалом загальнолюдських цінностей.

Тому складається враження, що така іронія, вона ж постіронія, вона ж метаіронія, залежно від ділянки осциляції, від точки на маршруті мандрівки смислами будь-якого витвору мистецтва, є щадною, порівняно з тотальною нещадною іронією постмодерну.

Як висновки зазначимо таке. Метамодерн, як один із феноменів сучасної культури, апелює більше до чуттєвого переживання, ніж до раціонального осмислення. Метамодерн не став визначальною рисою сучасної культури, але вловив одну з її тенденцій, яка спрямована проти постмодерністської тотальної іронії, веде до становлення метаіронії з її щадним кепкуванням і обережною щирістю, спричиняє відродження метанаративів із загальнолюдськими цінностями.

Список використаної літератури

- Афанасов, Н. (2019) *В поисках утраченной современности*, в: *Социологическое обозрение*. Центр фундаментальной социологии, т. 18, № 1, сс. 256–265.
- Афанасьев, О., Василенко, І. (2016) *Іронія і сміх*, в: *Дієза / Докса*, вип. 1 (25), сс. 7-18.
- Бёме, Г. (2018) *Атмосфера как фундаментальное понятие новой эстетики*. URL: <https://metamodernizm.ru/atmosphere-and-a-new-aesthetics/>
- Бурлака, В. (2000) *Постмодернізм помер. Хай живе пост-постмодернізм*.

- URL:https://zn.ua/ukr/ART/postmodernizm_pomer_hay_zhive__postmodernizm.html
- Константину, Л. (2019) *Четыре лика постиронии*. URL: <https://metamodernizm.ru/four-faces-of-postirony/>
- Михайлова, Л. (2019) *Эссе о метамодерне в трех частях*. URL: <https://syg.ma/@lubasta/essie-o-mietamodiernie-v-triekh-chastiakh-chast-i-sostoianiiie-mietamodierna>
- Тернер, Л. (2011) *Манифест метамодерниста*. URL: <https://www.livelib.ru/work/1002631584-manifest-metamodernista-lyuk-tjorner>
- Шинкаренко, О. (2019) *Маніфест метамодернізму*. URL: <https://olehshynka-renkocomedium.com/%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%82-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0BE%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC%D1%83-9886b09b8af>
- Эпштейн, М. Савчук, В. (2004) *Светлой памяти постмодерна посвящается...* URL: <http://www.photoline.ru/forumbb/viewtopic.php?f=15&t=11707&view=previous>
- Vermeulen, T., van den Akker, R. *Misunderstandings and clarifications* (2015). URL: <http://www.metamodernism.com/2015/06/03/misunderstandings-and-clarifications/>
- Vermeulen, T., van den Akker, R. (2010) *Notes on Metamodernism*. Journal of Aesthetics & Culture, vol. 2, pp. 1-14.
- Williams, R. (1977) *Marxism and Literature*. Oxford, New York, Oxford University Press, 128 p.

Alexander Afanasiev, Irina Vasilenko

METAMODERN TRAVELS: FROM IRONY TO META-IRONY

The metamodern attempts to supplant the postmodern. It is characterized by a special understanding of irony. It is quite different from the total rigid irony of postmodernism.

Irony has always existed. However, its character, types, and objects differed significantly. Voltaire's irony in the New Age was not total. The supreme values of Reason and Enlightenment in the modern era were not subject to ridicule. For the postmodern there were no taboos, so irony became total, and ridicule of the values of modernity became harsh and destructive. However, the purifying positive character of such irony also took place. Metamodernism wants to revive the values and metanarratives of modern. It denies the rigid irony of the postmodern, but it does not abandon irony altogether.

The irony of the metamodern is connected to a new sincerity. The author's intention along the whole path of the oscillating interpretation is now hidden, now it is sincerely revealed. Such sincerity can be called circumspect. The reader or viewer has the opportunity to travel through various versions of his interpretation, from an accurate reading to an ironic allegory, all the way to a mockery of the irony presented. Irony accompanies the new sincerity all the way through the oscillation and plays with many shades. There is the absence of irony, simple irony, post-irony, and meta-irony.

In the metamodern, irony becomes a cautious instrument of sparing criticism. It is a conscious choice of cultural figures, who tend to apply certain non-rigid types of irony and dose them, combining them with cautious sincerity. The contradictory combination of irony and sincerity fits into the paradigm of oscillation. With such irony, the metamodern tries not to traumatize anyone, not to impose assessments, and to let the individual sort out his or her own experience of the images and situations depicted.

Keywords: *postmodern, metamodern, metanarrative, irony, postirony, metairony.*

References

- Afanasov, N. (2019) *V poyskakh utrachennoi sovremennosti* [In Search of the Lost Modernity], v: *Sotsyolohycheskoe obozrenye*. Tsentr fundamentalnoi sotsyolohyy, t. 18, № 1, pp. 256–265.
- Afanasiev, O., Vasylenko, I. (2016) *Ironiia i smikh* [Irony and laughter], v: *Δόξα / Doksa*, vyp. 1 (25), pp. 7-18.
- Boeme, H. (2018) *Atmosfera kak fundamentalnoe poniatye novoi estetyky* [Atmosphere as a fundamental concept of new aesthetics] URL: <https://metamodernizm.ru/atmosphere-and-a-new-aesthetics/>.
- Burlaka, V. (2000) *Postmodernizm pomer. Khai zhyve post-postmodernizm* [Postmodernism is dead. Long live post-postmodernism]. URL: https://zn.ua/ukr/ART/postmodernizm_pomer_hay_zhive_postmodernizm.html
- Konstantynu, L. (2019) *Chetyre lika postironii* [The four faces of postirony]. URL. <https://metamodernizm.ru/four-faces-of-postirony/B?hme>, G. (2018) Atmosphere as a fundamental concept of new aesthetics. URL: <https://metamodernizm.ru/atmosphere-and-a-new-aesthetics/>
- Mykhailova, L. (2019) *Esse o metamerne v trekh chastiakh*. [Essay on metamodern in three parts]. URL: <https://syg.ma/@lubasta/essie-o-mietamodiernie-v-triekh-chastiakh-chast-i-sostoianiie-mietamodierna>
- Terner, L. (2011) *Manyfest metamodernysta*. [Metamodernist Manifesto]. URL: <https://www.livelib.ru/work/1002631584-manifest-metamodernista-lyuk-tjorner>

- Shinkarenko, O. (2019) *Manifest metamodernizmu* [The Manifesto of Metamodernism]. URL: <https://olehshynkarenko.medium.com/%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%82-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC%D1%83-9886b09b8af>
- Epstein, M., Savchuk, V. (2004) *Svetloi pamiaty postmoderna posviashchaetsia...* [A dedication to the memory of postmodernism...] URL: <http://www.photoline.ru/forumbb/viewtopic.php?f=15&t=11707&view=previous>
- Vermeulen, T., van den Akker, R. *Misunderstandings and clarifications* (2015). URL: <http://www.metamodernism.com/2015/06/03/misunderstandings-and-clarifications/>
- Vermeulen, T., van den Akker, R. (2010) *Notes on Metamodernism*. Journal of Aesthetics & Culture, vol. 2, pp. 1-14.
- Williams, R. (1977) *Marxism and Literature*. Oxford, New York, Oxford University Press, 128 p.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2022

Стаття прийнята 17.05.2022